

Monopol kritike: Ljubljansko sojenje študentom leta 1974¹

Tomaz Ivesic

Uvod

Študentska gibanja so dobro raziskana zgolj kot posamezen raziskovalni predmet določenega narodnega zgodovinopisja ali z drugimi besedami, večinoma se raziskave omejujejo na okvir posameznih republik oz. njihovih prestolnic ter na pomembne dogodke: protesti 1968, zasedba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani 1971 itd.² To je do neke mere opravičljivo, saj so se gibanja zelo redko povezovala v neka splošna vsejugoslovanska gibanja. Poleg tega je ena izmed ovir tudi nepoznavanje slovenskega jezika med zgodovinarji iz preostalih nekdanjih jugoslovanskih republik, kakor tudi med strokovnjaki v tujini. Slednje pa neposredno vodi do (ne)namerne prezrtja slovenskih arhivov. Večina »jugoslovanskih specialistov« se tako ali tako osredinja predvsem na dogajanje med Zagrebom in Beogradom. Toda ta trend se počasi obrača, saj je npr. gradivo jugoslovanske

1 Tomaz Ivesic je magister zgodovine in doktorski raziskovalec na European University Institute, Department of History and Civilization v Firencah. Članek, ki je bil objavljen v reviji *Arhivi*, 2017, letnik 40, št.1, str. 47-57, je nastal na podlagi raziskovalnega seminarja, ki ga je pripravil spomladi 2016 za potrebe predmeta *Counter cultures and power during the state socialism 1960-1990* na Central European University v Budimpešti.

2 Kot primer glej: Skupina avtorjev: Študentsko gibanje: 1968-'72.

tajne policije najdostopnejše v Sloveniji in kot tako ponuja vpogled v delovanje represivnega aparata bolje kot v drugih republikah.

Zaradi zgoraj naštetih problemov se pričujoči članek osredinja na slovensko sojenje šesterici študentov, ki je vključevala po dva študenta iz Beograda, Zagreba in Ljubljane, in sicer leta 1974. Šesterica je bila obtožena sovražnega delovanja, saj si je Zveza komunistov Jugoslavije (ZKJ) želela podrediti študentsko gibanje. Pri raziskavi so bili uporabljeni arhivsko gradivo iz Arhiva Republike Slovenije, objavljeni viri iz Srbije in relevantna literatura. Za osvetlitev določenih dogodkov je bil z dr. Darkom Štrajnom, enim od obtoženih študentov leta 1974, opravljen intervju v marcu 2016. Namen tega članka je prikazati, kako so se ZKJ in z njo vred tudi republiške Zveze komunistov odzvale na kritiko, ki ni prihajala iz njihovih vrst, čeprav so kritiki uporabljali podobne argumente kot partiji sami, in kakšne metode je uporabljaj državni represivni aparat. Ker gre za primer, ki se ne omejuje zgolj na dogajanje znotraj ene republike, bo članek jasno nakazal razlike pri delovanju republiških represivnih organov.

Širša slika

Eno od prelomnic v študentskem gibanju predstavlja leto 1951, ko nastane skupna Zveza študentov Jugoslavije (ZŠJ), v Ljubljani pa prične izhajati *Tribuna*.³ Hkrati je to tudi obdobje začetkov prebujanja mlade kritične inteligence, sprva v krogu okoli revije *Beseda*, ki kritiko omejuje na kulturno področje, in nato v krogu *Revije 57*, ki prične izhajati leta 1957 in kritike ne omejuje zgolj na določeno področje, ampak jo razširi na celotno družbo.⁴ Toda ZŠJ prične v drugi polovici petdesetih slabeti, kot dodaten udarec pa slovenska oblast leta 1958 ukine *Revijo 57*, sicer glasilo ljubljanskega univerzitetnega odbora ZŠJ.⁵ Upanje mladih intelektualcev se je nato preneslo na revijo *Perspektive* (1960–1964), ki je dodobra prebudila » /.../ kritične misli pri prvi povojni generaciji«. ⁶ Ravno zaradi tega je tudi ta revija doživela enako usodo kot njeni »predhodnici«. Z uredništvom *Perspektiv* so bili povezani tudi ljubljanski študentje.⁷ In če je Vida

3 Mihevc: *Ključ je v vaših rokah!*, str. 165.

4 *Slovensko perspektivovstvo*, str. 42.

5 Mihevc: *Ključ je v vaših rokah!*, str. 167–169.

6 *Slovensko perspektivovstvo*, str. 26.

7 Mihevc: *Ključ je v vaših rokah!*, str. 177.

Tomšič aprila 1964 na seji Izvršnega komiteja Zveze komunistov Slovenije, ki je odločil o ukinitvi *Perspektiv*, dejala, da » /.../ *partija socializem brani tako, kot ga je po vojni, le da ga sedaj proti svojim otrokom*«,⁸ se očitno ni zavedala, da bo generacija za njimi, torej »vnuki«, še veliko bolj problematična.

Študentski protesti leta 1968 so povsem presenetili jugoslovansko vodstvo. Z odličnim taktičnim manevrom je jugoslovanski predsednik Josip Broz Tito v svojem dodobra improviziranem nagovoru na beograjski televiziji 9. 6. 1968⁹ opozoril na določene legitimne zahteve študentov in jih razglasil za revolucionarni akt. Slednje dejanje je študentom dalo lažen občutek zmage. Po zaustavitvi »maspoka« na Hrvaškem se je leta 1972 Zveza komunistov Jugoslavije (ZKJ) začela bojevati proti »*anarho-liberalcem, liberalcem, trockistom*« in drugim reakcionarnim skupinam, katerih pripadniki so bili študentje ter profesorji. Med zadnje so spadale: skupina marksističnih intelektualcev, združena okoli revije *Praxis*, režiserji iz obdobja črnega vala jugoslovanskega filma in drugi intelektualci.¹⁰ Obračun je sicer Tito napovedal že konec junija 1968,¹¹ najbolj priljubljena oblika obračuna pa je bila ukinitve ali vsaj zaplemba časopisov in revij.

Na ukinitve kritičnih revij ter zaplemb študentskih listov od Triglava do Gevgelije pa je vseskozi opozarjal tudi ljubljanski študentski list *Tribuna*. Študenti so bili še posebno kritični do represije nad študenti v Novem Sadu in Beogradu, hkrati pa so zahtevali izpustitev že obsojenih študentov in prenehanje političnih procesov. Marčevski uvodnik iz leta 1972 so to sklenili s pikro pripombo: » /.../ *Zgodovinska praksa je pokazala, da je imela R. Luxemburg prav, ko je Lenina in druge sovjetske voditelje opozarjala na to, da z zamrtjem svobode tiska, govora in s prepovedjo opozicije pride do vsesplošne stagnacije v deželi, ki je izvedla socialistično revolucijo.*«¹²

Najbolj poznan primer in za našo zgodbo tudi najpomembnejši primer konfrontacije je bil obračun s profesorji s Praxisa na »*najbolj reakcionarni instituciji*«, Filozofski fakulteti Univerze v Beogradu. V novembru 1973 je osem profesorjev (Zagorka Golubović, Trivo Indić, Mihail Marković, Dragoljub

8 Repe: *Obračun s »Perspektivami*«, str. 62.

9 Skupina avtorjev: *Študentsko gibanje: 1968–72*, str. 34–37.

10 Cvetković: *Kradljivci tuđih leđa*, str. 40–44.

11 Popov: *Contra fatum*, str. 62.

12 *Tribuna: študentski list*, 20. 3. 1972, str. 1.

Mićunović, Nebojša Popov, Svetozar Stojanović, Ljubomir Tadić in Miladin Životić)¹³ s prej omenjene fakultete prejelo zadnje opozorilo pred izključitvijo oz. odpustom iz službe s strani visokih predstavnikov ZKJ. Hkrati jim je bila ponujena možnost, da obdržijo svoj položaj, če sprejmejo program ZKJ ter s tem vodilno vlogo ZKJ pri preobrazbi jugoslovanske družbe. Proti zagotovilom o moralno in politično primernih profesorjih ter proti uničevanju univerzitetne avtonomije je svoj glas povzdignilo kar nekaj institucij: Zveza študentov Filozofskih fakultet Univerze v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani, organizacijski komite Korčulanske poletne šole in uredniški odbor Praxisa. V odgovor je vladajoča elita ukinila Korčulansko poletno šolo in revijo *Praxis*, medtem ko so bile tri Filozofske fakultete pod hudim pritiskom.¹⁴

Toda ZKJ je imela na izbiro tudi druge vzvode nadzora nad študenti. Pavluško Imširović, eden izmed aktivnejših študentov na protestih leta 1968 in nato leta 1972, obsojen kot član trockistične skupine, meni, da je ZKJ želela podjarmiti mladino z vzpostavitvijo nove organizacije, imenovane Zveza socialistične mladine Jugoslavije, kar se je leta 1974 tudi zgodilo. Z ustanovitvijo novega študentskega telesa naj bi komunistična oblast želela zaobiti tiste študentske komiteje, ki jih ni bilo več moč nadzirati, še posebno študente na Filozofski fakulteti Univerze v Beogradu. Imširović trdi, da je leta 1974, ko je bil izpuščen iz zapora, prepričeval Zorana Đinđića, takrat sopredsednika komiteja študentske zveze na Filozofski fakulteti Univerze v Beogradu, da postane član nove organizacije ter prevzame njeno vodstvo. Na takšen način bi se izognili morebitni izgubi pozicij na fakulteti. Toda študentje so bojkotirali novo organizacijo.¹⁵

Glavni vzrok naj bi bil v dejstvu, da so »Đinđićevi študentje« gledali na študentsko generacijo '68 kot na nekakšne »bebce«, ki so se pustili zavesti komunistom. Želeli so »popraviti« njihove napake in tako preseči tudi njihove dosežke.¹⁶

Načrt resolucije

Nekakšen »labodji spev« svobodnega študentskega gibanja, preden je ZKJ s pomočjo Zveze socialistične mladine Jugoslavije počasi postavila stvari nazaj

13 Popov: *Contra fatum*, str. 7 in 106–109.

14 Cvetković: *Kradljivci tuđih leđa*, str. 40–50.

15 Imširović: *Juriš na nebo treće generacije 20. Veka*.

16 Perović: *Dominantna i neželjena elita*, str. 516.

na svoja mesta, je tudi zgodba ljubljanske šesterice. Študentski svet Filozofske fakultete Univerze v Beogradu je organiziral skupščino 21. 12. 1973 z namenom izraziti podporo zgoraj omenjenim osmim »profesorjem Praxisa«. Na skupščini so sprejeli izjavo, v kateri je bilo zapisano, da je Filozofska fakulteta Univerze v Beogradu humanistična institucija z močno komunistično orientacijo. S tem so zavrnilo kakršnokoli možnost, da se kogar koli s fakultete označi za sovražnika samoupravnega socializma. Hkrati so poudarili tudi globoko nestrinjanje z namero odstranitve »profesorjev Praxisa«. Resolucijo študentske skupščine so potrdili tudi študentje Filozofske fakultete Univerze v Zagrebu ter Univerze v Ljubljani.¹⁷

V duhu teh dogodkov je študentska zveza Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani organizirala srečanje, na katerega so povabili študente vseh jugoslovanskih Filozofskih fakultet. Sestali so se konec januarja 1974 in napisali skupno izjavo z naslovom Načrt resolucije Zveze študentov Filozofskih fakultet v Beogradu, Ljubljani in Zagrebu. Sestanek bi naj bil organiziran tudi z željo, da se občasni stiki prelevijo v resnejše redno sodelovanje v okviru nove organizacije, ki naj bi jo želeli ustanoviti – Zveza študentov Filozofskih fakultet Jugoslavije.¹⁸ Načrt resolucije sicer takšne organizacije ni predvideval niti je ne omenja.¹⁹

Sestanek je potekal brez zapletov 30. in 31. 1. 1974. To je treba podariti, saj Latinka Perović napačno trdi, da je slovenska policija sestanek brutalno prekinila.²⁰ 4. 2. 1974 je nato ljubljanski okrožni tožilec po pošti prejel tri kopije Načrta resolucije, ki ga je poslal Izvršni odbor Skupnosti študentov ljubljanskih visokošolskih zavodov (LVZ). Takšni odločitvi naj bi botrovalo dejstvo, da je bil Načrt resolucije javni dokument in da je kot takšen moral biti posredovan okrožnemu tožilstvu. Prav tako je bil pomemben vzrok za to odločitev v diskusijah o tem, ali objaviti dokument v študentskem listu *Tribuni* in tvegati, da bo številka zaplenjena oz. prepovedana.²¹

Toda le dan po prejetju dokumenta je zgoraj omenjeni *Izvršni odbor* obvestil okrožnega tožilca, da je bil dokument poslan pomotoma, češ da gre za interni dokument študentskih odborov treh Filozofskih fakultet Univerze v Beogradu,

17 Cvetković: *Kradljivci tuđih leđa*, str. 54.

18 Ibid.; Popov, *Contra fatum*, str. 110.

19 Besedilo Načrta resolucije je bilo objavljeno v: Popov: *Contra fatum*, str. 134–136.

20 Perović: *Dominantna I neželjena elita*, str. 517.

21 ¹⁶⁰ Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. marec 2016.

Zagrebu in Ljubljani, ne za javni dokument. Nato je zagrebški državni tožilec 7. 2. 1974 izdal začasno prepoved razpečevanja oz. razmnoževanja *Načrta resolucije*. Že dva dni pozneje pa je milica Ljubljana Center izvedla preiskavo v prostorih Izvršnega odbora skupnosti študentov LVZ, uredništvu *Tribune* in fakultetnega odbora Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ob tem so »/.../ zasegli 68 izvodov in 153 nekompletiranih kopij te resolucije ter 4 matrice« in vso gradivo predali zagrebškemu okrožnemu tožilcu.²²

Ljubljanski okrožni tožilec je nato dne 18. 2. 1974 vložil kazensko ovadbo na podlagi 118. člena kazenskega zakonika proti šestim študentom, ki so predstavljali »delovno skupino« na sestanku: Zoran Đinđić in Miodrag Stojanović iz Beograda, Lino Veljak in Mario Rubbio iz Zagreba ter Darko Štrajn in Vinko Zalar iz Ljubljane.²³ Od slovenskih predstavnikov bi moral biti v končni redakcijski skupini tudi Bogdan Lipovšek. Toda Jaša Zlobec, eden glavnih akterjev ljubljanskega študentskega gibanja, mu je udeležbo odsvetoval, saj je bil Lipovšek v tem času na dvoletni pogojni kazni. Ta kazen je bila zmanjšana s 4 mesecev zapora,²⁴ ki si jih je prislužil zaradi javnega nasprotovanja obisku iranskega šaha Reze Pahlavija pri jugoslovanskem predsedniku Josipu Brozu Titu konec maja 1973.²⁵

Zgoraj omenjena šesterica je bila obtožena priprave *Načrta resolucije*, ki da je napadal pridobitve samoupravnega socializma, interese delavskega razreda in socialističnega sistema v Jugoslaviji. Resolucija je imela, glede na arhivsko gradivo, sovražni značaj, saj je bil njen namen klic vsem študentom jugoslovanskih Filozofskih fakultet, da aktivno delujejo proti samoupravnemu socializmu, proti aspiracijam nove ustave, proti sprejetju pisma, ki ga je poslal Izvršni komite Zveze komunistov Jugoslavije in predsednik Tito, ter proti liniji, sprejeti na X. kongresu ZKJ. Namen obtoženih naj bi bila distribucija resolucije v javnost na vseh jugoslovanskih Filozofskih fakultetah, toda okrožno sodišče v Zagrebu je dne 15. 2. 1974 dokončno prepovedalo distribucijo dokumenta.²⁶

Kaj je bilo v resnici zapisano v resoluciji, je moč razbrati iz Informacije javnega tožilstva:

22 SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Kazenska preiskava v zvezi z Načrtom resolucije, str. 107–108.

23 Ibid., Kazenska ovadba, str. 105–106.

24 *Večer – V soboto*, 15. 3. 2014, str. 3–4.

25 Čelik: *Policija, demonstracije, oblast*, str. 89.

26 SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Kazenska ovadba, str. 105–106.

V Načrtu resolucije se med drugim zatrjuje, da osrednja vprašanja naše družbe niso niti približno rešena, da delavski razred še vedno nima odločilnega vpliva na ekonomskem in političnem področju, da je družbena moč koncentrirana v rokah politične in ekonomske elite, da temelji delitev dohodka v kljub proklamiranim načelom na kapitalu, ne pa na delu, da so socialne razlike in brezposelnost v stalnem porastu, da se zatira marksistična kritika družbenih protislovij, da je svoboda ustvarjanja prepogosto odvisna od dobrohotnosti političnih forumov in da informacijska sredstva ne ustvarjajo svobodnega javnega mnenja, temveč da se usmerjajo po potrebah dnevne politike.²⁷

Kljub temu so študentje v resoluciji še vedno prisegali na socializem, samoupravljanje, marksizem in program Zveze komunistov Jugoslavije. Zaradi preiskave, katere namen je bil ustvariti razdor med profesorji in študenti, so se beograjski študentje radikalizirali. Zaradi ustanovitve stavkajočega odbora, ki bi glede na dane razmere lahko pozval vse študente k stavki, so dnevni časopisi krenili v ofenzivo.²⁸ Zaradi zasliševanj so protest organizirali tudi študentje, in sicer na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.²⁹

Preiskavo sta komentirala tudi dva znana slovenska intelektualca Dušan Pirjevec – Ahac in Taras Kermauner. Preiskavo nad študenti sta označila kot neumno, češ da so študentje samo povzemali ideje, ki so jih slišali od drugih. Toda ta izjava ni bila javna, zabeležila jo je Služba državne varnosti (SDV). Kljub temu Ahac in Kermauner nista bila simpatizerja študentov nove levece ter njihovih aktivnosti, saj so bili za njun okus preveč radikalni.³⁰

Zasliševanja

Slovenski državni tožilec je nato zaprosil kolege v Zagrebu in Beogradu, da zaslišijo obtožene študente na dan 6. marca oz. če to ni mogoče, pa nemudoma

27 SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Kazenska preiskava v zvezi z Načrtom resolucije, str. 107–108.

28 Perović: *Dominantna i neželjena elita*, str. 517.

29 Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. marec 2016.

30 Ramšak: *Oporečništvo v samoupravnem socializmu*, str. 126.

naslednji dan. S tem bi preprečili, da bi se študentje poenotili v eni različici zgodbe.³¹ Vendar so samo v Beogradu pokazali disciplino in na dogovorjeni dan ob prisotnosti preiskovalnega sodnika zaslišali Đinđića in Stojanovića, medtem ko so si v Zagrebu vzeli precej časa ter zaslišali Rubbia šele 12. marca, Veljaka pa celo dan pozneje.³² Đinđić, Stojanović in Veljak so imeli istega odvetnika, v tistem času morda najbolj znanega v Jugoslaviji – Srđo Popovića. Slednji je svojim klientom svetoval, naj molčijo in naj ne sodelujejo pri zasliševanjih. Vsi trije so njegov nasvet upoštevali. Zagrebški sodnik je spoštoval Veljakovo odločitev, medtem ko so v Beogradu silili v Đinđića in Stojanovića, da vendarle dasta izjavo. Poleg tega so ju ponovno zasliševali 7. 3. 1974. Preiskovalni sodnik, Miodrag Stevović, je namreč obtoženima prebiral njune domnevne izjave, ki naj bi jih obtožena dala SDV. Ker spet ni bilo uspeha, ju je preiskovalni sodnik ponovno povabil na zaslišanje 11. marca, ko bi naj poslušala neke posnetke SDV, očitno z njunimi domnevnimi izjavami. Nad takšnim delom preiskovalnega sodnika se je Popović pritožil, saj bi se zaslišanje – s tem ko preiskovanec izjavi, da se ne namerava braniti – moralo končati.³³

Največ uspeha so imeli organi pregona pri zaslišanji Rubbia, saj je ta sodeloval pri zasliševanju. Sprva se je spominjal svoje rane mladosti ter študentskih aktivnosti. Glede Ljubljanskega sestanka je poudaril, da je bil sestanek javen in oglaševan. Na prvi dan sestanka naj bi prišel pozno, šele ob 16.30. Glavni vzrok za zamudo je bilo dejstvo, da je bil na vabilu na sestanek naveden napačen naslov. Na vabilu je pisalo, da bo sestanek potekal na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, vendar so ga prestavili v delovne prostore študentskega lista *Tribuna*.³⁴ Naslednji dan naj bi bil Rubbio spet pozen, saj naj bi z Đinđićem zaspala. Dalje je Rubbio trdil, da resolucija ni bila natisnjena na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, kakor so ves čas trdili, ampak v prostorih Izvršnega odbora LVS. Dokument naj bi bil plod diskusij, ki so se odvile na sestanku, in na koncu naj bi jih delovna skupina zgolj zapisala, pa še ta tekst ni dobil dokončne oblike, saj naj bi predstavljalo zgolj izhodiščno točko za nadaljnje diskusije. Kategorično

31 SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Prošnja za zasliševanja, str. 109–111.

32 SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Zapisnik zasliševanj Rubbia in Veljaka, str. 113 in 115.

33 Popović: *Poslednja instanca 1*, str. 54–55.

34 Spremembo lokacije potrjuje tudi Štrajn, in sicer naj bi temu botrovalo preprosto dejstvo praktične narave. Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani je bila na dan sestanka zaprta. Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. marec 2016.

je zavrnil vse obtožbe in dejal, da so bili na sestanku prisotni tudi starejši kadri Zveze komunistov, kot je bil to sekretar Univerzitetnega komiteja Ljubljana, Iztok Vinkler, ter še nekateri drugi, toda nihče iz Zagreba. Rubbio ni vedel, koliko kopij je bilo natisnjenih, toda priznal je, da jih je v Zagreb prinesel med 110 in 120.³⁵ Tudi oba Slovenca, Štrajn in Zalar, sta sodelovala na zaslišanjih. Po zaslišanju je Štrajn celo odšel s punco na počitnice na Poljsko. Toda pred začetkom sojenja je moral na policijski postaji izročiti svoj potni list. Lahko se torej trdi, da je bil slovenski represivni aparat milejši od beograjskega.³⁶

Sojenje

Obtožnica je bila spisana proti koncu junija 1974, medtem ko je sojenje potekalo med 19. in 27. septembrom istega leta. Dan pred sojenjem so v Ljubljano prispeli obtoženci iz Zagreba in Beograda ter prespali v študentski komuni v Brodu pri Ljubljani.³⁷ Ta komuna je bila naslednica znamenite tacenske komune G-7, ki je nastala konec leta 1970 in se je tam obdržala vsega tri leta do izteka najemnine. Nato je v montažni baraki v Brodu nastala nova komuna, ki pa se je obdržala leto manj kot tacenska.³⁸

V tej baraki so obtoženci nameravali mirno prespati noč, se odpočiti ter pripraviti na sojenje. Toda sredi noči so jih brutalno zbudili pripadniki milice oz. po Đinđićevem pričevanju 20 let pozneje tajne policije:

Prebudila nas je močna svetloba. Soba je bila polna policajev z mitraljezi in reflektorji, uperjenimi v nas. Nato so nas v spodnjicah vrgli ven. Okoli hiše je bila veriga miličnikov-graničarjev, prav tako z mitraljezi. Bila je mesečina, moč je bilo videti reko in meglo nad njo. Bile sta dve 'marici', ampak oni so nas vseh petnajst natlačili v eno. Komaj smo stali notri, dihali je bilo nemogoče. Vozili so nas eno uro in nas pripeljali do kmečke hiše, ki je moral biti štab KOS-a [Kontra-obveščevalna služba] ali DV [Državna varnost]. Kajti, čeprav brez [zunanjih] oznak, je bila

35 SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Zapisnik zasliševanj Rubbia in Veljaka, str. 113–119.

36 Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. marec 2016.

37 Ibid.

38 Čelik: *Policija, demonstracije, oblast*, str. 124.

hiša znotraj popolnoma opremljena. Obstajala je celo soba z gumijastimi zidovi. Tukaj so nas držali eno uro. Zasliševali so nas, ampak nas niso topli. Nato so nas pustili.³⁹

Zjutraj so tako morali na hitro prepešaćiti do sodišća, da ne bi zamudili sojenja. Đindić je dogodek prijavil sodniku, nato je slednji pristal, da se »incident« zabeleži v stenografsko beležko. Dan pred sojenjem je tajna policija nadzorovala tudi Štrajna. Agent je namreć sedel v avtu pred stavbo, kjer je Štrajn prebival, ter prebiral časopis. Čeprav ga Štrajn ni opazil, ga je opazilo »ostro oko« njegove sosedo.⁴⁰

Iz arhivskega gradiva je razvidno, da so obtoženci in njihovi odvetniki uporabili različne taktike branjenja. Stojanović, Đindić in Veljak, ki jih je branil Srđa Popović, so trdili, da je bil *Načrt resolucije* napisan na sestanku med diskusijo, v kateri je sodelovalo okoli 50 ljudi. Ker je bila diskusija zelo dobra, jasna in direktna, redakcijska skupina šestih študentov s pisanjem teksta ni imela pretiranega dela. Resolucija je bila na sestanku sprejeta z glasovanjem. Rubbio je trdil, da je prišel v redakcijsko skupino pomotoma. Trdil je tudi, da je bil osnutek resolucije tekom diskusije precej spremenjen, kar je namigovalo na dejstvo, da je nekakšen tekst obstajal že pred sestankom. Dalje je trdil enako kot na zaslišanju, da je bil sestanek javen in da so sestanku prisostvovali tudi visoki predstavniki Zveze komunistov Slovenije z univerze. Resolucija, tako Rubbio, ni bila javni dokument, ampak dokument študentov, na podlagi katerega se je izvedla diskusija.⁴¹

Štrajn, čigar odvetnik je bil plaćan s strani Izvršnega odbora LVZ,⁴² je trdil, da je bil na sestanku le kratek čas in da niti ni sledil diskusiji niti ni v njej sodeloval. Ni se posebej vključil v delo redakcijske skupine in ni se strinjal z *Načrtom resolucije*. Trdil je tudi, da ni bil prisoten na glasovanju. Strinjal se je zgolj z nekaterimi stavki resolucije, vendar resoluciji kot taki tudi ni nasprotoval. Podvomil je o tem, ali bo javnost resolucijo sprejela. Zalar je priznal, da so pripravili resolucijo, ki je bila predebatirana, spremenjena in dopolnjena, na koncu

39 Perović: *Dominantna i neželjena elita*, str. 517.

40 Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. marec 2016.

41 SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Sodba v imenu ljudstva, str. 124–132.

42 Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. marec 2016.

pa tudi izglasovana s strani vseh prisotnih. Vsi obtoženi so kategorično zavračali obtožbe in trdili, da niso imeli kriminalnih ali negativnih namer. Vseeno so bili obsojeni na deset mesecev zapora.⁴³

Vseh šest študentov se je na sodbo pritožilo. Srđa Popović je v imenu svojih treh klientov spisal zelo dobro argumentirano pritožbo, v kateri je izpostavil, da njihov sovražni namen ni bil dokazan in da *Načrt resolucije* vsebuje kritiko, ki jo je moč prebrati v dnevnem časopisju in ostalih javnih dokumentih. Zatorej trditve, iznesene v resoluciji, ne morejo biti lažne in posledično obtoženi ne morejo biti krivi predstavitve lažnega stanja v državi, kot jim je to očitalo tožilstvo. Svoje trditve je Popović podkrepil z nizom citatov iz tiska, govorov vodilnih funkcionarjev ZKJ ter statističnih podatkov, objavljenih v dokumentih Zavoda za statistiko.⁴⁴

Pritožba je bila delno uspešna. Sodba je decembra 1974 ostala nespremenjena, medtem ko je bila kazen zmanjšana, in sicer na šest mesecev zapora z dvoletno pogojno kaznijo. Takšne kazni ni prejel samo Lino Veljak, ki je namesto šestih dobil osem mesecev zapora z dvoletno pogojno kaznijo, saj naj bi bil on avtor osnutka resolucije.⁴⁵ Zmanjšanje kazni je bilo obrazloženo z naslednjimi besedami:

Obtoženci, ki so mladi in še nekaznovani, so bili doslej angažirani in so kot taki spremljali družbene pojave, pri tem pa so spregledali številne objektivne in subjektivne elemente, ki pogojujejo doseženo stopnjo družbenega razvoja. V svojih razmišljanjih in hotenjih so padli pod določene vplive. Njihovo ravnanje, čeprav njihove aktivnosti, ni privedlo do večjih posledic, ker je bilo razpečevanje inkriminiranega teksta pravočasno preprečeno. V pritožbenih navedbah se tudi kažejo določena njihova spoznanja o resničnih družbenih problemih, ki se dajo ocenjevati tudi kot obžalovanje inkriminiranega ravnanja. Zato se utemeljeno pričakuje, da bodo obtoženci, ki skoraj vsi izhajajo iz naprednih partizanskih družin, našli pozitivno usmeritev, spoznali resnost v obravnavanju družbenih razmer ter se tako z delom in študijem oblikovali v

43 SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Sodba v imenu ljudstva, str. 124–132.

44 Popović: *Poslednja instanca 2*, str. 562–572.

45 SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Informacija o pritožbah, str. 136.

zavzete občane družbe. Največja kazenska odgovornost je podana pri obtoženem Veljak Linu, ker je podal osnovne zamisli za inkriminirani tekst.⁴⁶

Takšna formulacija, ki omenja »napredne partizanske družine«, je rodila urbani mit, da je bila kazen znižana zaradi Štrajnovnega očeta, ki naj bi »sklenil dogovor« z Zvezo komunistov Slovenije, ki je bila vedno bolj »liberalna« kot ostale.⁴⁷ Toda, to je daleč od resnice, saj je bil Štrajnov oče »zgolj« upokojen vojaški oficir (čin kapetan). Prav tako v tistem času niti ni bil več član ZKJ, saj je bila njegova pokojnina zelo nizka, kar je botrovalo odločitvi, da ne bo več plačeval članarine ZKJ.⁴⁸

Kazen je bila zmanjšana zaradi več različnih dejavnikov. Zagotovo je bil zunanji pritisk s strani Amnesty International pomemben. Slednja organizacija je celo še leta 1976 poslala telegram v Slovenijo, da bi pridobila informacijo, kaj se je zgodilo z obtoženimi.⁴⁹ Dejstvo, da so obtoženi imeli različne zgodbe, je tudi delovalo pozitivno, saj je to bil dokaz, da niso delovali organizirano.⁵⁰ Sojenje je časovno sovpadalo tudi z iniciativo, da se Tita predlaga za Nobelovo nagrado za mir in je bilo treba paziti na ugled države.⁵¹ Na koncu nihče od šestih ni preživel niti enega dne v zaporu. Toda režim je našel grešnega kozla v somborskem študentu filozofije Vladimirju Palačaninu, ki je študiral na Filozofski fakulteti Univerze v Beogradu. Zaradi javnega prebiranja *Načrta resolucije*, ki ga je sodišče v Zagrebu prepovedalo, je bil Palačanin obsojen v Novem Sadu na leto dni zapora in je kazen tudi preстал.⁵² V začetku devetdesetih je Darko Štrajn vložil zahtevo po obnovitvi sojenja. Sodnik iz leta 1974, Ivan Žužek, je prišel na obnovljeno sojenje kot priča ter dejal, da je leta 1974 šlo za politično sodbo. Okrožni tožilec je tako umaknil obtožnico, sodišče pa je razveljavilo sodbo iz 1974.⁵³ Leta, ki so sledila sojenju, bi lahko za ljubljansko študentsko gibanje vsaj

46 Ibid.

47 Imširovič: *Juriš na nebo treće generacije 20. veka.*

48 Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. marec 2016.

49 SI AS 1931, RTZ 875, Deviacija, mapa 1, Telegram Amnesty International, str. 157.

50 Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. marec 2016..

51 Perović: *Dominantna i neželjena elita*, str. 518.

52 Cvetković: *Kradljivci tuđih leđa*, str. 54.

53 Izjava Darka Štrajna avtorju, 29. marec 2016.

do leta 1976 (nastanek rock skupine Buldožer) in 1977 (punk skupine Pankrti) označili za »svinčena leta«.54 Sojenje šesterici je bila torej prelomna točka, saj je z njim, z besedami Jaše Zlobca, na ljubljansko študentsko gibanje »/.../ padel pečat dokončne anateme.«55

Zaključek

Ljubljansko sojenje študentom leta 1974 je bilo le eno od veliko primerov, kako je ZKJ želela uničiti kritično skupino Praxis, do česar je prišlo leto pozneje, in obvladati študentsko gibanje. ZKJ se je tudi prestrašila, da bi bil *Načrt resolucije* lahko podlaga za neko novo študentsko organizacijo jugoslovanskih študentov Filozofskih fakultet, ki bi jo bilo nemogoče obvladovati, hkrati pa bi predstavljala opozicijo Zvezi socialistične mladine. Pomembno je tudi dejstvo, da je zadeva presegla republiške okvire, kar je predstavljalo težave za SDV, saj je bilo lažje nadzirati in slediti ljudem zgolj znotraj republike. Zadnje ugotovitvi sta plod Srđe Popovića, ki je v svoji pritožbi opozoril, da je sodišče vzelo resolucije ZKJ kot dokaz, da so obtožbe v resoluciji lažne, kar pomeni, da sodišče ni uporabljalo statističnih podatkov. In nenazadnje, kritika zunaj ZKJ, čeprav podobna notranji, ni bila tolerirana.56

54 Štrajn: *Kako razumeti študentska gibanja?*, str. 6.

55 Zlobec: *O časih, ko so bili še oblaki rdeči*, str. 18.

56 Cvetković: *Kradljivci tuđih leđa*, str. 54.